

Diāna Puķīte

Vai e-grāmatas jau esi izmantojis?

21. gadsimts ar tehnoloģiju attīstību ir ieviesis izmaiņas informācijas iegūšanā. Arvien lielāka loma šajā procesā ir elektroniskajiem resursiem. Šajā rakstā vairāk raksturošu e-grāmatas, kas ir viens no elektronisko resursu veidiem. Grāmatas tiek lasītas arī e-vidē, līdz ar to nepieciešams noskaidrot, kas ir e-grāmatas un cik tās ir daudzveidīgas, jo ir pieejami vairāki formāti, kas ļauj tās lasīt dažādās ierīcēs, kā, piemēram, viedtālrunos, planšētdatoros vai e-grāmatu lasītājos u. c. E-grāmatu nozīmība mūsdienu pasaulē pieaug, jo ir vairākas priekšrocības, kas padara tās ērtāk izmantojamas nekā drukātās grāmatas. Vienlaikus lietotājiem nākas saskarīties arī ar to trūkumiem.

Kas ir e-grāmata?

Pastāv ļoti dažādi šī termina skaidrojumi. Viens no tiem – “elektroniskā veidā pierakstīta grāmatas versija” [1].

Lielākoties visi formulējumi ir ļoti līdzīgi – e-grāmata ir digitāls dokuments, kam nepieciešama kāda ierīce, lai to lasītu un aplūkotu attēlus. E-grāmata tiek definēta arī kā drukātās grāmatas elektroniskā versija.

Kādas ir e-grāmatas?

Ņemot vērā to, ka e-grāmatām nav vienas konkrētas definīcijas, arī e-grāmatu iedalījumiem ir iespējamās dažādas variācijas. E-grāmatas iespējams iedalīt gan pēc to pieejamības, gan piedāvātās informācijas, gan formātiem.

E-grāmatu iedalījums pēc pieejamības:

- brīvpieejas e-grāmatas;
- multimediju grāmatas, kas var ietvert skaņu un attēlus;
- e-grāmatas, ko lasīt, izmantojot personālo datoru;
- e-grāmatas, kam nepieciešamas speciālas e-grāmatu lasīšanai paredzētas ierīces [2].

Creative Commons CC0 / pixabay.com

Kādi ir e-grāmatu formāti?

E-grāmatu lasīšanai tiek izmantoti elektroniskie lasītāji, kas spēj atpazīt dažādus e-grāmatu formātus. Katram formātam var būt vairākas programmas un ierīces, ar ko tas ir saderīgs. E-vidē pastāv ļoti daudzi formāti, kas ar laiku tikai attīstās, un nav iespējams prognozēt, kādi formāti parādīsies nākotnē, tamdēļ aplūkošu tikai dažus populārākos: PDF, ePub, *Mobipocket* un HTML.

PDF jeb pārnesams dokumenta formāts (*Portable Document Format*) ir viens no populārākajiem e-grāmatu formātiem, ko radījis *Adobe Systems*. Lielākā daļa e-grāmatu lasītāju ir saderīgi ar PDF formātu [3].

Savukārt ePub ir viens no visplašāk izmantotajiem e-grāmatu izplatīšanas formātiem. Šo bezmaksas e-grāmatu formātu izveidojis Starptautiskais digitālās izdevējdarbības forums. Minētais formāts ir pielāgojams e-lasītāja ekrāna izmēram, kas palīdz vieglāk lasīt e-grāmatu. Atšķirībā no PDF šajā formātā dokumenta šrifta izmērs netiek samazināts, lai viss teksts tiktu parādīts ekrānā [4]. Šajās e-grāmatās iespējams ievietot audio, video, dažādas interaktīvas spēles, testus, grafikus u. tml., padarot lasīšanas procesu interesantāku.

Mobipocket, kas sastopams arī kā MOBI, ir *Amazon Kindle* e-lasītājiem paredzēts e-grāmatu formāts, kas piedāvā to izmantot interaktīvi. Tā lietotājs dokumentam var pievienot komentārus, zīmējumus, atsaucis, grāmatzīmes u. c. [5].

HTML (*HyperText Markup Language*) jeb hiperteksta iezīmēšanas valoda galvenokārt tiek lietota, veidojot tīmekļa lapas. Konkrēto datni var atvērt, izmantojot interneta pārlūkprogrammu [5].

Lai būtu iespējams lasīt e-grāmatu formātā, ko atbalsta e-lasītājs, var izmantot internetā atrodamas programmas, kas paredzētas e-grāmatas konvertēšanai citā formātā.

E-grāmatu izmantošana pieaug, jo tām ir vairāk priekšrocību salīdzinājumā ar drukātām grāmatām. Arī Latvijā tiek pievērsta uzmanība e-grāmatām. Piemēram, Aigas Grēniņas publikācijā "E-grāmata – iespēstās grāmatas turpinājums vai gals?" minētas šādas priekšrocības:

- aktualitāte – lietotājs spēj ātrāk iegūt jaunāko izdoto grāmatu, un tas ir svarīgs faktors, ņemot vērā mūsdienu straujo informācijas apriti;
- drošība – ir ļoti neliela iespēja e-grāmatu sabojāt vai pazaudēt;
- ekoloģiskums – tiek ietaupīts papīrs un tādējādi arī saudzēta vide;
- izmaksas – e-grāmatu izdošanas izmaksas ir zemākas nekā papīra grāmatām;
- meklēšana – iespējams izmantot atslēgvārdus, meklēt visā tekstā, atrast meklēto pāris sekunžu laikā;
- multivide un interaktivitāte – iespējams integrēt attēlus, audio, video, paši lietotāji var aktīvi iesaistīties, veidojot piezīmes, atstājot komentārus u. tml.;
- navigācija – mijnorādes un hipersaites var sasaitēt ar pirmavotu, uz ko norādīta atsauce, un tam iespējama tūlītēja piekļuve;
- pārvietojamība – iespējama starp dažādām ierīcēm;
- pieejamība – iespējams piekļūt, izmantojot dažādas ierīces, kā arī piekļuve paredzēta vairākiem cilvēkiem vienlaicīgi;
- pielāgojamība – iespēja mainīt burtu lielumu, stilu u. tml. atbilstoši lasītāja vēlmēm;
- satura apstrāde – iespējams izmantot grāmatzīmes, tekstu var iezīmēt, pasvītrot, kopēt, ielīmēt, izgriezt, drukāt, saglabāt u. tml.;
- vietas ietaupījums – fiziski ietaupās vieta, jo e-grāmatas aizņem ievērojami mazāk vietas salīdzinājumā ar papīra grāmatām [6, 56].

Tomēr e-grāmatām ir arī savi trūkumi:

- autortiesības – nav līdz galam sakārtoti jautājumi par atlīdzību, satura tālāku izmantošanu, tā pieredzi, video, audio un attēlu izmantošanu e-grāmatās u. tml.;

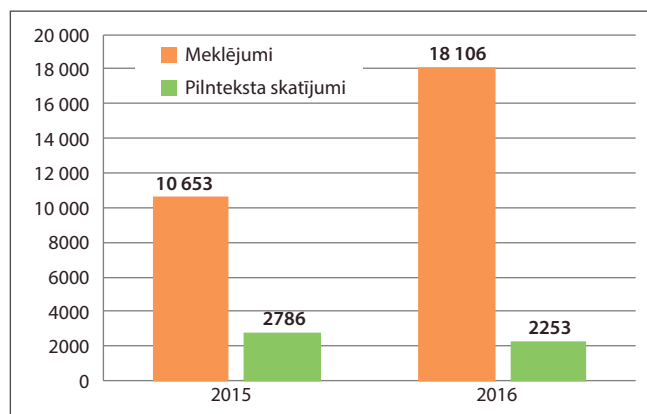
- cena – līdzīga iespiesto grāmatu cenām, un tas neveicina e-grāmatu popularitāti;
- datorprasmes – cilvēki nezina, kā piekļūt e-grāmatām un tās izmantot;
- formāts – bieži vien dažādi lasītāji neatbalsta konkrētus formātus;
- neinformētība – trūkst informācijas par pieejamajām e-grāmatām, to izmantošanas iespējām u. tml.;
- pieejamība – ierobežots e-grāmatu saturiskais piedāvājums;
- pirātisms – e-grāmatas satura aizsargāšana;
- tehnoloģiskais nodrošinājums – ne visiem ir pieejams tehniskais aprīkojums, kas vajadzīgs e-grāmatu lasīšanai;
- valoda – lielākoties pieejamas e-grāmatas svešvalodās (angļu, vācu) [6, 57].

E-grāmatas LU Bibliotēkā

Lai gan Latvijas Universitātes (LU) Bibliotēkā lietotājiem e-grāmatas pieejamas vairākās datubāzēs, rakstā apskatīšu tikai *Dawsonera* un EBSCO datubāzēs pieejamās e-grāmatas. LU e-grāmatas sāka iepirkt 2011. gadā, un to kopējais pieejamais skaits pieaug ar katru gadu. 2017. gada sākumā *Dawsonera* e-grāmatu platformā pilnteksti ir pieejami 1002 e-grāmatām. EBSCO *Academic Collection* e-grāmatu kolekcijā ir pieejami aptuveni 150 000 nosaukumi.

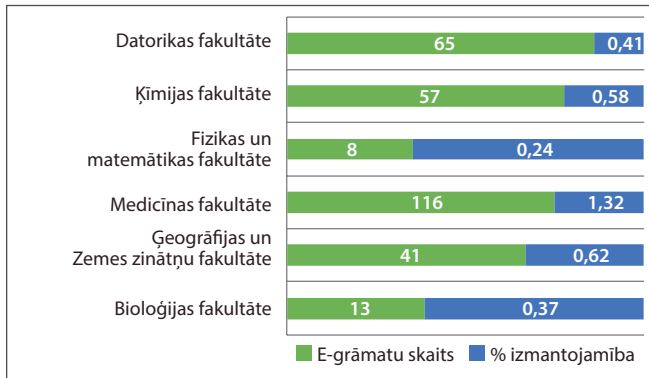
Dawsonera – e-grāmatu platforma, kurā pieejamas LU iegādātās e-grāmatas praktiski visās zinātņu nozarēs.

1. attēlā redzama *Dawsonera* e-grāmatu izmantošanas statistika 2015. un 2016. gadā. Interese par pieejamām e-grāmatām ir augusi, bet nedaudz ir samazinājusies aplūkoto e-grāmatu skaits.

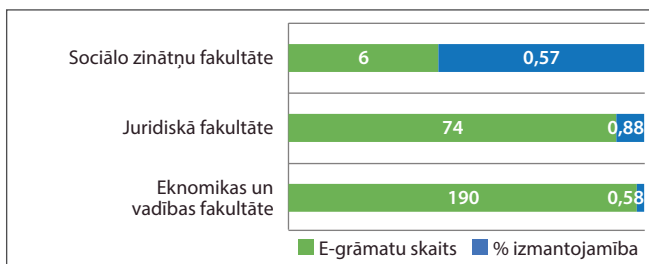

1. att. *Dawsonera* e-grāmatu izmantošanas statistika 2015–2016

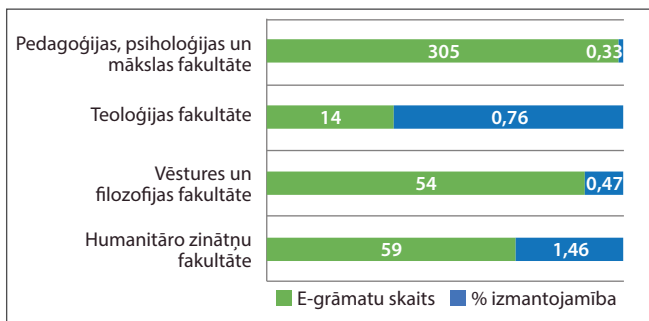
2., 3. un 4. attēlā redzams, ka eksaktajās, dzīvības un medicīnas zinātnēs pieejamas 300 e-grāmatas, sociālajās un tiesību zinātnēs – 270, humanitārajās un izglītības zinātnēs – 432 e-grāmatas.

2. att. Eksaktajās, dzīvības un medicīnas zinātnēs pieejamo e-grāmatu skaits un to izmantojamība

3. att. Sociālajās un tiesību zinātnēs pieejamo e-grāmatu skaits un to izmantojamība

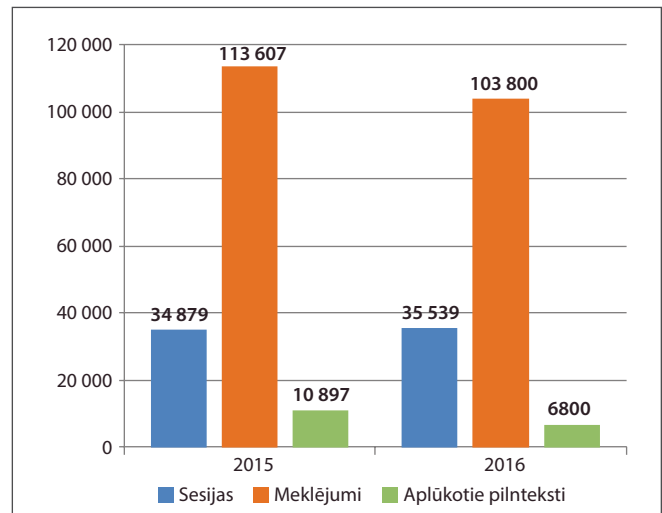
4. att. Humanitārajās izglītības zinātnēs pieejamo e-grāmatu skaits un to izmantojamība

Dawsonera platformai var piekļūt LU studenti un darbinieki, izmantojot īpašu saiti un pieslēdzoties ar LUIS lietotājvārdu un paroli. LU iegādātās pilno tekstu e-grāmatas iespējams aplūkot sadaļā *eBook Catalogue*, pārlūkojot vai meklējot tās pēc temata.

Kā nākamo raksturošu EBSCO ir daudznozaru e-grāmatu, e-žurnālu un citu e-resursu datubāzu platformu, kas sastāv no vairākām pilnu tekstu un apskatu datubāzēm. EBSCO ietvertas e-grāmatas un e-žurnāli no dažādām izdevniecībām: *Wiley-Blackwell, Springer, Taylor & Francis Group, BioMed Central, Brill Academic Publishers* u. c. EBSCO e-grāmatas pieejamas divās e-grāmatu kolekcijās:

- *eBook Academic Collection* ir e-grāmatu datubāze, kurā pieejami aptuveni 78 000 LU abonēto e-grāmatu dažādās zinātņu nozarēs. Datubāzē iespējams lasīt grāmatas gan tiešsaistē, gan izdrukāt vai nosūtīt pa e-pastu noteiktu grāmatas teksta daļu;

- *eBookCollection* ir e-grāmatu datubāze, kurā pieejamas LU Bibliotēkas iegādātās e-grāmatas, LU pieejamās brīvpieejas e-grāmatas, kā arī visas *eBook Academic Collection* iekļautās e-grāmatas. Vienlaicīgi pieslēgties un lietot e-grāmatas var neierobežots skaits lietotāju, taču atsevišķām e-grāmatām pastāv ierobežojumi – vienlaicīgi pieslēgties, lasīt un lejupielādēt tās var tikai viens lietotājs.

5. att. EBSCO eBooks Collection izmantošanas statistika 2016. gadā

Kā jau sākumā minēju, 21. gadsimts ir jauno tehnoloģiju laikmets un arvien vairāk informācijas mēs saņemam e-veidā. Līdz ar to arī LU jāiet līdzīgam un jāvirzās uz e-vidi – gan studiju procesā, gan arī literatūras nodrošināšanā. Lai to īstenotu, nepieciešams pastiprinātu uzmanību pievērst arī e-grāmatu iegādei un to popularizēšanai gan studentu, gan akadēmiskā personāla vidū.

Izmantotie resursi

1. LZA TK ITTEA lēmumi un protokoli 2005–2009 [elektroniskais resurss] // Akadēmiskā terminu datubāze. – Pieejas veids: tīmeklis WWW. URL: <http://termini.lza.lv/term.php?term=e-gr%C4%81mata&list=&lang=&h>
2. Vassiliou M. Progressing the definition of “e-book” / M. Vassiliou, J. Rowley // *Library Hi Tech*. – Vol.26 (2008), 355.–368.lpp.
3. Lāce L. PDF formāts – ērts, bet vai drošs? [elektroniskais resurss] / L. Lāce. – 2012. gads. – Pieejas veids: tīmeklis WWW. URL: <https://www.esidross.lv/2012/09/24/pdf-formats-erts-bet-vai-dross/>
4. E-grāmatu formāti [elektroniskais resurss] // Biedrība Publicētava, 2013. gads. – Pieejas veids: tīmeklis WWW. URL: <http://www.publicetava.lv/lv/formati>
5. Heyborne D. E-book formāts [elektroniskais resurss] / D. Heyborne // *Marriott Library University of Utah*, 2013. gads. – Pieejas veids: tīmeklis WWW. URL: <http://campusguides.lib.utah.edu/eBooks>
6. Grēniņa A. Elektroniskā grāmata kā inovatīvs informācijas resurss : maģistra darbs / A. Grēniņa. – [Rīga] : Latvijas Universitāte, Sociālo zinātņu fakultāte, Informācijas un bibliotēku studiju nodaļa, 2010. – 98, [32] lpp. : il.